

YAŞNAMENİN GELİŞİMİ ÜZERİNE About Development of Vujutnames

Elmira MƏMMƏDOVA*

Özet: Bilindiği üzere yaşnameler, insan ömrünün başlangıcından sonuna kadar yaşam yolunu yıllar üzre betimleyen şiirlerdir. Makalede yaşnamelerin devriye şiirlerle ilişkisi ve kaynakları, klasik edebiyatla bağlantısı öğrenilmiş, birçok aşıkların şiirlerindeki varyantlılığa dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşname, Vücutname, Devriye, Şiir, Aşık

Abstract: As it is known, in *Yashnamas* Human describes in Spirit circumstance and also there describes different stages of the life from mother uterus until death. Here is lerned the origin of vujutname and investigated its relation with the poems of classical literature. Here is also investigated the vujutnames of many asihks who contain variation with one - another.

Keywords: *Yashnamas, vujutnames, Devriye, Poetry, Ashik*

Şifahi və yazılı ədəbiyyatda örnəklərinə rast gəldiyimiz bu şeir şəkli haqqında müxtəlif tədqiqatçılar tərəfindən elmi araşdırmalar aparılmışdır. P.Əfəndiyev, V.Vəliyev, M.Həkimov, S.Paşayev, Z.Makas, A.Çələbioğlu, D.Qaya, E.Artun, M.Hacıyeva, M.Rıhtım, Q.Namazov, M.Qasımlı, A. Nəbiyev, Ə. Cəfərzadə, Ə. Eldarova, Z.Səmədova, S.Qayıbov, X.Hümmətova, N.Korabatian, N. Səmədova və başqaları bu şeir şəkli ilə bağlı məlumat vermiş, məzmun və forma xüsusiyyətlərini təhlilə cəlb etmişlər¹. Bu elmi tədqiqat işləri arasında türkiyəli alim Doğan Qayanın “Yaşnamələr” adlı kitabı diqqəti xüsusilə cəlb edir. Burada janrın tədqiq tarixi², qələmə alınma ənənəsi, forma-məzmun

* Yrd. Doç. Dr. - Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Şərqşünaslıq İnstitutu

¹ Ə. Əliyev isə “*Azərbaycan aşığı şerinin ideya-bədii xüsusiyyətləri (XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlləri)*” adlı namizədlik dissertasiyasında aşığı şerinin poetik forma və şəkillərini təsnif edərkən bir çox janr və şəkillərdən (gəraylı, qoşma, bayatı, tənris, ustadnamə, əlif-lam və s.) bəhs etdiyi (Əliyev, 1987: 146-168) halda, vücutnamələrə toxunmur.

² D.Kaya özündən əvvəl bu sahədə araşdırma aparan türkiyəli tədqiqatçılar sırasında Veysəl Arsevən, Xeyrəddin İvgin, Amil Çələbioğlunun adlarını qeyd etmişdir.

xüsusiyyətləri əhatəli şəkildə araşdırılmış və Əhməd Yəsəvidən başlayaraq, müxtəlif türk xalqları şairlərinin yaradıcılığına məxsus 98 sayda müəllifi məlum olan və olmayan mətn təqdim olunmuşdur. Azərbaycanda isə buna bənzər toplu R. İmaməliyev, V. İmaməliyeva, T.İmaməliyeva-Babanlı tərəfindən “Vücutnamə. Saqınamə. Tövbənamə. İbrətnamə: Ensiklopedik məlumat kitabı” adı altında çap edilmişdir. Bu kitabda nəzəri baxımdan geniş və qənaətbəxş məlumat verilməsə də, Aşıq Valeh, Aşıq Mustafa, Məlikballı Qurbanın vücutnamələri və müəllifi bəlli olmayan bir nümunə təqdim olunmuşdur. Tərtib etdiyimiz kitab bu baxımdan Azərbaycan ədəbiyyatında sırf vücutnamələrə həsr olunmuş ilk əsərdir.

Qeyd etdiyimiz kimi, həm şairlərin, həm də aşıqların müraciət etdikləri bu şeir şəklinin mənşə və ilk örnəyi haqqında tədqiqatçılar arasında müxtəlif fikirlər vardır. Əbrü Şənocaq vücutnamələrin ilkin qaynağı kimi Göytürk yazılı abidələrini göstərir. Həmin abidədə illərlə bağlı məlumatların verildiyi mətnləri nümunə kimi qeyd edir: “Anadolu Âşık Edebiyatı’nda “Yaş Destanı” veya “Yaşnâme” olarak bilinen destan şeklinin ilk örneğini biz, Türk milli kültürünün önemli vesikası olan Göktürk Yazıtları’na kadar götürebiliriz... Göktürk Yazıtları’nda da, bu ifadelerin benzerini görüyoruz. “*On sekiz yaşında Altı Çub Soğdaka doğru ordu sevk ettim....Yirmi yaşında Basmıl Iduk Kut soyumdan olan kavim idi, kervan göndermiyor diye ordu sevk ettim....Yirmi iki yaşında Çin’e doğru ordu sevkettim....*” (ERGİN 1992: 39-40), sözləri örnək olaraq verilebilir.” (Şenocak, 2001: 173-174) Əbrü Şənocaq bu mətnlərlə yaşnamələr arasındakı iki əsas fərqi olduğu qənaətinə gəlir: Göytürk yazılarının nəsr formasında olması və xaqanların yalnız savaş anlarından bəhs edərək, yaşlarla bağlı müəyyən məqamları əks etdirmələri. Nəzərə alsaq ki, Molla Nəfəsin də vücutnaməsində savaş və qəhrəmanlıq səhnələri aparıcıdır, əski türk yazı mətnlərini ilkin qaynaq kimi qəbul edə bilərik³.

Qeyd edək ki, Sədnik Paşayev böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin də “*Xosrov və Şirin*”⁴ əsərində vücutnamədən yararlandığını bildirmişdir:

³ Tapmaca, yanılmac, dastan kimi şifahi xalq ədəbiyyatının müxtəlif janrlarında rast gəldiyimiz vücutnamələr bu formanın daha qədimliyindən xəbər verir.

⁴ Maarifə Hacıyeva, Mehmet Rıhtımın (2009: 315) həmmüəllif olduqları “*Folklor və təsəvvüf sözlüyü*” kitabında da vücutnamənin klassik örnəyi olaraq Nizami Gəncəvinin əsərlərindəki bəyanihal qeyd olunmuşdur.

*“Doqquzda tərək etdi oyun yolunu.
Şir üstə sınağı güclü qolunu,
On yaşa girəndə bu nadir cavan
Otuz yaşlıları qoyurdu heyran.
...Qırx yaşa qədərdir həyat nəşəsi.
Qırxda bitib gedir könün həvəsi,
Əllidən aşdınmı, canın sağ olmaz.
Ayaqlarda taqət, gözdə nur qalmaz.
Altmışda salarsan bir yerdə məskən,
Yetmişdə hər üzvün düşər taqətdən.
Dünyada əziyyət çəkib boy atdın,
Elə ki, səksənə, doxsana çatdın,
Ordan da yetirdin özünü yüzə,
Ölünsən, diri də görünsən gözə”.*
(Paşayev, 1983: 16)

D.Qaya yazılı ədəbiyyatda ilk vücudnamə müəllifi kimi Əhməd Yəsəvinin, aşiq ədəbiyyatında isə Aşiq Qurbaninin adını çəkir. (Qaya, 2004: 13) Qeyd edək ki, həmin tezis S. Qayıbov (2009: 81) və Y. Qarasoy (2009: 140) tərəfindən də təkrar edilmişdir¹. Lakin baxdığımız mənbələrdə² Aşiq Qurbaninin (XVI əsr) vücudnaməsinə rast gəlmədik. Sədnik Paşayev isə ilk müəlliflik məsələsi ilə bağlı aşağıdakıları qeyd edir: “Qurbani aşiq poeziyasına ilk dəfə olaraq məsail, divani və tənris şeir formalarını gətirdiyi kimi, bundan sonra sənət meydanına gəlmiş Tufarqanlı Abbas da aşiq yaradıcılığına örnək olaraq müləmmə tənris (çoxdilli), cığalı tənris və vücudnamə kimi şeir formalarını gətirmişdir”. (http://www.pirsultanli.info/pdf/asiq_semsir.pdf - 12.05.2010) Göründüyü kimi, bəzi Azərbaycan folklorşünasları vücudnamənin banisi kimi Tufarqanlı Abbasın adını qeyd edirlər. Lakin Z.Makas “Vücudnamə” başlıqlı məqaləsində Tufarqanlı Abbasa aid edilən həmin şerin Xəstə Həsənin olduğunu bildirir: “Hasta Hasan`ın

¹ Aşiq Qurbaninin adını vücudnamə müəllifləri sırasında çəkən Ağalar Mirzə isə konkret nümunə ilə bağlı heç bir qeyd vermir, aşağıdakı cümlə ilə kifayətlənir: “Aşiq ədəbiyyatında Qurbaninin, Aşiq Valehin və o cümlədən Xaltanlı Tağının vücudnamə yazdığı məlumdur”. (Mirzə, 1999: 75)

² Aşıqlar /Tərtib edən: S. Axundov; Bakı, 1957 ; Kazımov Qəzənfər. Qurbani və poetikası. Bakı: ADPU, 1996; Qurbani. Əsərləri. Tərtib edən: ön söz, qeyd və izahların müəllifi: Q.Kazımov. Bakı: Şərq-Qərb , 2006; Qurbani. Poeziya almanaxı; tərtibçilər. Y. Dirili, M. Əhmədovlu; Bakı: Təfəkkür, 2007; Qurbani. tərtib edən: ön söz, qeyd və izahların müəllifi: Q. Kazımov. Bakı: Bakı Universiteti, 1990; Qurbani (tərtib edən A.Dadaşzadə), Bakı, Gənclik, 1972; Azərbaycan aşıqları və el şairləri. İki cildə, I cild (tərtib edən: Ə.Axundov, ön sözün müəllifi: İ.Abbasov), Bakı, Elm, 1983

yaşadığı dönemde bulunduğu bölgenin siyasi bir fetret devri geçirmesi, onun şiirlerinin birçoğunun kaybolmasına sebep olduğu gibi, bazı şiirlerinin de baska aşıklara mal edilmesine yol açmıştır. Nitekim onun aşağıdaki vücudnamesi Himmet Elizade'nin 1935'de Baku'da neşredilen "Aşıqlar" adlı kitabında - tahrif edilmiş bir şekilde - Tufarganlı Aşık Abbas'a mal edilmiştir". (Makas, 1984: 325) Türkiyəli folklorçular A.Çələbioğlu (1998, 399) və D.Qaya (2004: 195) da bu fikri qəbul etmişlər. Bu alimlərin doğru olaraq qeyd etdikləri kimi, Aşık Abbas və Xəstə Həsənin vücudnamələri variant təşkil edir.

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, bəzi tədqiqatçılar Dirili Qurbanini vücudnamə müəllifi kimi göstərirlər. Bu qənaətdə olanlardan biri də D.Qayadır. Onun "Yaşnamələr" kitabında bu tezis irəli sürülməklə yanaşı, Dirili Qurbaninin deyil, həmin təxəllüsü daşıyan digər iki şairin vücudnamələri verilmişdir. Möhürbəndlərdən birində müəllif kimi Məlikballı Qurbanın, digərində Qurbaninin adı çəkilir. Tərtibçi tərəfindən hər iki aşığın adının qarşısında yaşadıkları dövr XVI əsr kimi göstərilmişdir. Məlumdur ki, Dirili Qurbani həmin əsrdə yaşamışdır. Lakin Məlikballı Qurbanın yaşama tarixi sonrakı yüzilliklərə təsadüf edir, daha doğrusu, onun XIX əsr müəlliflərindən olduğu məlumdur. (bax: *Azərbaycan aşıqları və el şairləri*, 1983: 270) D.Qaya Məlikballı Qurbanın vücudnaməsini "Sakaoglu Saim, Alptekin Ali Berat, Şimşək Esmə, (1985), *Azərbaycan Aşıqları və El Şairləri, C. I, İstanbul*" adlı kitabdan, ikinci Qurbaninin şerini isə "Çelik M. Fahreddin Karşlı Kurbanı, *Halk Bilgisi Haberleri, S. 114, Nisan 1941*" adlı qaynaqdan götürmüşdür. M.Fəxrəddin Çəlik (1941: 134) və Amil Çələbioğlu (1998: 370) Qarslı Qurbaninin doğum və vəfat tarixlərini 1690-1800-cü illər arasında verirlər. Deməli, "Yaşnamələr" kitabında verilən Qurbani adlı aşıqlar, XVI əsrdə deyil, daha sonrakı yüzilliklərdə yaşamışdır. Bunu da nəzərinizə çatdırmaq istərdik ki, Amil Çələbioğlu Qurbaninin ilk vücudnamə müəllifi olduğuna dair heç bir məlumat vermir. Bütün bunları nəzərə alıqda Dirili Qurbaninin vücudnamə müəllifi olması şübhə doğurur.

D.Qaya Çələbioğlunun "Kutadqu-bilik" və Yunus Əmrəyə aid verdiyi yaşname örnəklərini qəbul etmir və fikrini belə əsaslandırır: "Çələbioğlu, yazısında, Kutadgu Bilig'dan bir bölümle (Beyit: 364-377) ve Yunus'tan örnək bir şiire de yer vermişdir. Dikkatle incelendiğinde aslında bunların doğan her canlıının zamanla yaşlanacağı ve hayatının sona ereceğini anlatan ve yaşname niteliği taşımayan şiirler olduğu görülecektir. Bu bakımdan her iki örneği de ilk yaşname örnəkləri arasına almadık." (Qaya, 2004: 15) Fikrimizcə, həmin şeirlər daha çox dövriyyə səciyyəlidir.

Digər belə bir yanlışlıq Molla Cuma ilə bağlıdır. Bir çox müəlliflər onun vücudnaməsi olduğunu qəbul etmişlər. (Əfəndiyev, 1992: 251; Həkimov, 2004:

450; Nəbiyev, 2004:280.; Qayıbov, 2009: 81) Molla Cumanın əsərlərinin tərtibçisi Paşa Əfəndiyev isə onun “Aşıqlar” adlı şerini qoşma-vücutnamə adlandırır. (*Molla Cümə*, 1995: 458) Lakin bizcə, “Aşıqlar”³ başlıqlı həmin əsər vücutnamənin tələblərinə cavab vermir, belə ki, burada yaşlar üzrə mərhələlərin təsviri yoxdur, yalnız şairin şəxsi həyatı ilə bağlı avtobioqrafik məlumatlar verilmişdir. Buna görə də aşağıdakı qoşmanı vücutnamə hesab etmirik:

*Aşıqlıq Adəmdən icad olubdur,
Ol adəm atanın nəvəsiyəm mən.
Nə qədər dünyaya aşıq gəlibdir
Küllü aşıqların anasıyam mən.*

*Aşıq anasıyam, şairlər kökü,
Gəzəram dünyada divanə təkli.
Mahalım Göynükdür, şəhərim Şəki,
Layisqi kəndinin binasıyam mən.*

*Binəm Layisqiyə düşübdür mehman,
Pədərim Salahdır, mədərim Reyhan,
Vələdim Həsəndir, əxim Süleyman,
Familim Molla Oruc ədnasıyam mən.*

*Ədnayəm, kəmtərəm, dərdə dərmanam,
Hənəfi məzhəbəm, həm müsəlmanam,
Nəbim Məhəmməddir, əhli-Quranam,
Mömin qardaşların aşnasıyam mən.*

*Aşnayam, gedərəm doğru yolunan,
Bülbüləm, söhbətim olar gülünən,
Danışsalar yetmiş iki dilinən,
Ol qədər arifəm, qanasıyam mən.*

*Qanıram, ustaddan almışam dərsi,
Oxumuşam ərəb, türk ilə farsi,
Fikrim seyr eyləyər ərşinən kürsi,
Dərin kitabların mənasıyam mən.*

³ Qeyd edək ki, Hümmət Əlizadənin tərtibində həmin qoşma “Adəmin nəvəsi” başlığını daşıyır.

*Mənada Mollayam, Molla Cüməyəm,
İsmi Pünhan, oda şux pərvanəyəm,
Gəlmişəm cahana, bir gün fənayam,
Axırda Kərəm tək yanasıyam mən.
(Cümə, 1995: 120-121)*

Fikrimizcə, burada ilahi eşqdən, Allaha olan “aşıqlıq”dən, Adəm əleyhissəlamdan bu yana dünyaya gələn aşiq/aşıqlardan bəhs olunur. Sədnik Paşayev də həmin şerin təhlilində vücudnamə terminindən istifadə etmir və “aşıqlıq”ın əslində aşıqlıq olduğunu qeyd edir: “Qoşmanın ilk bəndinin ilk misrası da çox zaman düzgün izah olunmur.. .. belə başa düşülə bilməz ki, Adəm ilk dəfə saz götürüb, söz qoşub, aşıqlıq edib, əsla yox. Adəmdən aşıqlıq yox, aşıqlıq, yəni sevib-sevilmək qalıb.” (Paşayev, 1990: 86). Qiyas Vəkilov isə həmin misrını müstəqim mənada qəbul edib, aşıqlığın Adəm Atadan icad olunduğunu göstərsə də (1993: 49), S.Paşayevin ehtimalı daha məntiqli və ağılabatan görünür. Son bənddə isə təsəvvüfdə aşıqlıqın simvolu olan “pərvanə” obrazının şerə gətirilməsi, cahana gəlmə və əslinə dönmə (nüzul və üruc), Kərəmin adının çəkilməsi dediklərimizi təsdiqləyir. Beləliklə, bu şeir tərcüməyi-haldan mühüm məqamlar əks etdirməklə yanaşı, vücudnamədən daha çox dövrüyyə şeirlərlə səsələnməkdədir. Ümumiyyətlə, Türkiyə ədəbiyyatşünaslığında yaşnamələrin dövrüyyə şeirlər əsasında yarandığı qeyd olunur: “Yunus Emre və digər vahdet-i vücud anlayışına sahib olan sünni mutasavvıfların hepsinin devriyyelerinde yer alan bu tasavvufi, remzi ifade tarzı yanında aynı şairlerin halk için yazdıkları devriyyelerde çoğunlukla insanın ana rahmine düşmesinden başlayarak ölümüne kadar, hatta bazan ölümdən sonrakı bazı sahfaları da içine alan bir anlatımla karşılaştırmaktadır. Bu manzumelerde, ana rahmine düşme anından itibaren kişinin başına gelecek olan maddi ve manevi sıkıntılara işaretle dünya hayatında bunlardan kendini korumanın yollarını anlatan, kabir ve ahiret aleminin güçlüklerini gözler önüne seren şer`i devriyyeler de yazılmıştır... Ayrıca bu anlayıştan hareketle devriyye türü, ileride ayrı bir nevi olarak ortaya çıkacak yaşnameye de dönüşmektedir”. (Uzun, 1994: 252) Murad Özgökmenin “Türk İslam ədəbiyyatında ilâhilər, nəfəslər və dövrüyyələr” adlı dissertasiyasında Aşiq Dərdlidən verdiyi dövrüyyə şeir ilə Molla Cumanın adı çəkilən qoşması arasında ideya-məzmun baxımından yaxınlığın olması da fikrimizi təsdiqləyir. Həmin dövrüyyə şeri tam olaraq burada veririk:

*Bir zaman eğlendim sulb-ı pederde,
Kereme uğradım kana yetiştim.
Bir zaman meksettim rahm-i maderde,
Vücut hasil ettim cana yetiştim.*

*Erba anasırdan olundum tertib,
Üstâdım Hüdâ'dır, eyledi terkib,
Ben ana kul oldum ol bana Habib,
Mâ idim şekl-i insana yetiştim.*

*Hak mimarım oldu kuruldu binam,
El, ayak, parmaklar yapıldı tamam,
Dokuz ay, dokuz gün olunca hitam,
Vakt erişti bu cihana yetiştim.*

*Dertli Hak'tan nutuk geldi dilime,
Tarikattan bir yol geçti elime,
Şeriattan su bağlandı gülüme
Katre idim bir ummana yetiştim.
(Özgökmen, 2001: 85-86)*

Göründüyü kimi, burada vəhdəti-vücut təliminin güclü təsiri vardır, şerin sonunda şəriət və təriqət mərhələləri yada salınır və qətrənin (cüzv) ümmana (küllə) qovuşması təsvir olunur. Dənizdən (Vəhdətdən) qopub gələn damla dövr edərək ona qovuşur. Beləliklə, klassik vücudnamələr dövrüyyə şeirlərdən nəşət etmiş, həm məzmununda, həm də adında birinci ilə paralelliyi qoruyub saxlamışdır. Bu baxımdan vücudnamə termininin ifadə etdiyi məna da maraqlıdır və Məhərrəm Qasımlının tədqiqatlarında vəhdəti-vücut təlimi ilə əlaqəli şəkildə izah edilir: "... orta çağ aşiq yaradıcılığında qıfıl bənd, müəmma, vücudnamə kimi şeir şekillərinin, nadir istisnalar olmaqla şərti, sufiliyin rəmzi-ürfani sisteminə bağlılığı tamamilə təbiidir... Məsələn, vücudnamədə bəndənin dünyaya gəlişi və Tanrıya qovuşana qədərki ömür yolu müəyyən mərhələlər üzrə, tarixi ardıcılıqla (əsasən, bir yaşdan yüz yaşa kimi) təsvir olunur. Şeir bəndənin Tanrıya qovuşması – vücuda (Vücudi-Mütləq – E.F.) çatması, onunla vəhdətə girməsi ("vəhdəti-vücut") ilə başa çatır və bu səbəbdən də "vücudnamə" adlanır". (Qasımlı, 2007: 148-149) Göründüyü kimi, vücudnamə arxetipi, yəni dövrüyyə ilə məzmun baxımından yaxından səsleşməkdədir. Vücudnamənin Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında "əvvəl-axır" və "meracnamə" terminləri ilə ifadə olunması (Namazov, 1984: 60) da bu şeir şeklinin mövzu baxımından yalnız bu dünya ilə bağlı olmadığı fikrinə yönəldir. "Əvvəl-axır" termini dövr nəzəriyyəsindəki, yəni "Varlıqların Haqdan gəlişini və Ona dönüşünü açıqlayan təsəvvüfi görüş"dəki əvvəl və son, eniş və dönüş (nüzul və uruc) anlayışları ilə assosiasiya yaradır. "Meracnamə" termini də bu baxımdan həmin nəzəriyyə ilə uyğunluq təşkil etməkdə, kamil insanın meracını – ruhi seyrini xatırlatmaqdadır. Bəzən "vücudnamə" terminin açıqlaması "vücut"

sözünün müstəqim mənası ilə də izah olunur: “Yaşnamelerin dışında, vücut yapısıyla ilgili eserlere de vücutname denilmektedir”. (*Çələbioğlu, 1998: 367*)

Bu şeir şəklinin mövzusu ilə bağlı tədqiqatçılar arasında rəy birliyi olsa da, forması ilə bağlı fikir müxtəlifliyi mövcuddur. Azad Nəbiyevə görə, vücutnamə yalnız qoşma formasında, yəni on bir hecalı olur: “Qoşma poetik sistemində əsaslanan, onun ölçülərində yaranan və qoşmanın tipi kimi tanınan şeir şəkillərindən biri də vücutnamədir... Qoşma və onun növləri barədə folklorşünaslıqda müxtəlif mülahizələr vardır. Müəyyən araşdırıcılar qoşma prinsipi ilə yaranan bir sıra şəkilləri ustadnamə, vücutnamə, cahannamə, müsibətnamə və s. müstəqil şeir şəkli hesab edirlər. Hətta ayrı-ayrı antologiyalara da onlar beləcə daxil edilir. Şekli xüsusiyyət etibarilə qoşmadan ancaq bəndlərinin sayı ilə fərqlənən bu nümunələrlə qoşma arasındakı uyğunluq və eyniliklər əsasən nəzərdən yayınır. Başqa qrup tədqiqatçılar isə belə hesab edirlər ki, qoşma məzmun cəhətdən də rəngarəng olub müxtəlif növlərə ayrılır. Ustadnamə, vücutnamə, cahannamə və s. qoşma strukturunu daşıyan on bir hecalı şeir şəkilləri yalnız qoşmanın növləri hesab edilməlidir.” (*Nəbiyev, 2004:279*) Amma müxtəlif türk xalqlarının ədəbiyyatından topladığımız vücutnamə örnəkləri isə bu tezinin doğru olmadığını göstərir və digər folklorşünaslar da bu şeir şəklinin müxtəlif formalarda olduğunu qeyd edirlər. “Vücutnamə bütün aşiq şeir şəkillərində ola bilər”. (*Həkimov, 2004: 450*) “Vücutnâme bütün âşık şiir şekillerinde olabilir. Vücutnâme digər şiir şekillerine görə sayıca daha çox bəndə sahibdir. Kafiye kuruluşu 1. bənddə birinci-üçüncü mısralar sərbəst, ikinci-dördüncü mısralar hem kafiye olur. Kalan bəndlərdə də birinci-ikinci-üçüncü mısralar bir-biriylə, dördüncü mısra, birinci bəndin ikinci-dördüncü mısralar ilə hemkafiyedir” (*Kobatarian, 2008: 128*). “Yaşnamələr, âşıklar tarafından koşma tarzında söylenmiş şiirlerdir... Yaşnamələr, tanımda da işareti ettiğimiz gibi destan⁴ şiirlerdir.” (*Qaya, 2004: 13, 16*) “Aşiq şeirində çox zaman gəraylı, müxəmməs, qoşma, mürəbbə kimi şeirlərlə yazılır”⁵ (*Hacıyeva, Rıhtım, 2009: 315*) Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında isə vücutnamə ideya-mövzu xüsusiyyətlərinə görə ustadnamə də hesab edilir. (*Həkimov, 2004: 450*)

⁴ Türkiyə ədəbiyyatşünaslığında dastan həm də aşiq şeirinin bir şəkli kimi qəbul edilir: “Büyük bir çoxluğu 11 və 8 heceli qoşma, çox az bir kısmı mani və pek nadir olaraq da divani şəklindəki örnəklərinə rastlanılan 5 və ya 7 dördlükten aşağı olmamaq şərtiylə 130 hətta 150 kıta həcmindəki örnəkləri mövcud olan, konu sınırlaması olmaksızın âşık tərəfindən dastan yazmaya dəyər bulunan bir vak’ayı, bir cismi və ya kavramı hikəyə edərək anlatan və sözlü kultür ortamında, âşığım ele aldığı konuyu anlatan tutumuna bağlı olaraq geleneksel âşık havaları eşliğinde icra ettiyi nazım türünə dastan denir.” (*Çobanoğlu, 2000: 3; Kaya, 2004: 12*)

⁵ Eyni qənaət “Ədəbiyyatşünaslıq – Ensiklopedik lüğət”də də verilmişdir. (*Vücutnamə, 1998: 43*)

A. Çələbioğlu (1998: 369) yaşnamələri məzmun baxımından dörd qrupa bölür:

1. Ümumi olaraq insan ömrü ilə bağlı yaşnamələr;
2. Qız və qadın ömrü ilə bağlı yaşnamələr;
3. Şairin həyatı ilə bağlı yaşnamələr;
4. Ömrün mövsümlərə və s. bənzədilərək təsnifi.

D.Qaya (2004: 16) isə vücudnamələri aşağıdakı qruplara təsnif edir:

1. Bütün insanlardan bəhs edən yaşnamələr;
2. Qız-qadınlardan bəhs edən yaşnamələr;
3. Şairlərin öz şəxsi həyatlarından bəhs etdikləri yaşnamələr;
4. Sosial-tənqidi mövzuda yaşnamələr;
5. İnancla bağlı yaşnamələr.

D.Qayanın araşdırmasında vücudnamələrin 5-88 dördlük arasında olduğu təsbit edilmiş, həmcə ən böyük (144 bənd) yaşnamənin Kıbrıslı Oğuz Yorgancıoğluya aid olduğu qeyd edilmişdir. (Qaya, 2004: 18) Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında isə vücudnamələr xüsusi tədqiqat obyektinə çevrilməmiş, bu şeir şəklinin məzmunca təsnifatı verilməmişdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. **Aşıq Abbas.** Ustadnamə. Aşıqlar. (I hissə, II çap. Toplayanı: H.Əlizadə). Bakı: Azərnəşr, Bədii ədəbiyyat şöbəsi, 1937, s. 30-31
2. **Aşıq Molla Cümə.** Əsərləri. (Toplayan və tərt. P. Əfəndiyev). Bakı, “Maarif”, 1995.
3. **Aşıq Şeiri.** (Tərt. M. Qasımlı) Bakı: Altun kitab, 2007
4. **Aşıqlar.** (Toplayanı: Əlizadə Hümət). Bakı : Azərnəşr Bədii ədəbiyyat şöbəsi, 1935
5. **Borçalı Şair Nəbi.** Eləsi var.. Bakı, Ağrıdağ nəşriyyatı, 2003

6. **Çelebioğlu Âmil.** "Türk Edebiyatında Yaşnameler", Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, MEB.Yay., İstanbul, 1998, s. 367-488.
7. **Dollu Mustafa.** Qız olar. Azərbaycan aşıq şerindən seçmələr: 2 cildə /tərt. ed. Ə. Axundov, İ. Abbaslı, H. İsmayılov II cild, Bakı : Şərq-Qərb, 2005, s. 57-58
8. **Duharkanlı Abbas.** Mehracnamə. Azərbaycan aşıqları I (Toplayanı: H.Əlizadə). Bakı: Azərnəşr, 1929, s. 113
9. **Eldarova Əminə.** Azərbaycan aşıq sənəti. Bakı, Elm, 1996
10. **Əfəndiyev Paşa.** Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı, "Maarif" nəşriyyatı, 1992
11. **Əliyev Ə.** "Azərbaycan aşıq şerinin ideya-bədii xüsusiyyətləri (XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlləri)" filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Az SSR EA Xalqlar Dostluğu ordenli Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu, Bakı, 1987: 146-168
12. **Hacıyeva Maarifə, Rıhtım Mehmet.** Folklor və təsəvvüf sözlüyü. Bakı, "Nurlan" nəşriyyatı, 2009
13. **Həkimov Mürsəl.** Aşıq sənətinin poetikası. Bakı, "Səda", 2004
14. **Həkimov Mürsəl.** Aşıq şerinin növləri. Bakı, ADU nəşriyyatı, 1987
15. http://anl.az/el/latin_qrafikasi/ea/aass2.pdf
16. http://www.pirsultanli.info/pdf/asiq_semsir.pdf - 12.
17. **Karasoy Yakup.** Âşik Ömer'in Bilinmeyen İki Yaşnamesi. Millî Folklor, 2009, Yıl 21, Sayı 82, s. 140-145
18. **Kaya Doğan.** Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007
19. **Kaya Doğan.** Yaşnameler. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004
20. **Koroğlu** (Vəli Xulufu nəşri). (Qeyd, şərh, ön sözün müəllifi: A.Nəbiyev, tərtib edən: Yeganə İsmayılova). Bakı, Elm, 1999
21. **Koroğlu.** (Çapa hazırlayan və ön söz: Əli Şamil). Bakı, Nurlan, 2009
22. **Koroğlu.** (Tərtib edən, izah və lüğətin müəllifi: Elnarə Tofiqqızı). Bakı, Səda, 2005

23. **Koroğlu.** (Tərtib edəni: Fərhad Fərhadov). Bakı, Maarif, 1975
24. **Koroğlu.** (Tərtib edəni: Hümmət Əlizadə). Bakı, Azərənəşr, 1941
25. **Koroğlu.** (Tərtib edəni: M.H.Təhmasib). Bakı, Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, 1949
26. **Koroğlu.** (Tərtib edəni: M.Təhmasib). Bakı, Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, 1956
27. **Koroğlu.** (Tərtib edəni: M.Təhmasib). Bakı, Gənclik, 1982
28. **Koroğlu.** Tərtib edəni. Fərhad Fərhadov. Bakı, "Maarif" nəşriyyatı, 1975
29. **Qasımlı Məhərrəm.** Ozan-aşıq sənəti. Bakı, "Uğur" nəşriyyatı, 2007
30. **Makas Zeynelâbidin,** Vücutnâme, Türk Kültürü, Ankara, (Mayıs 1984), S. 253.
31. **Mirzə Ağalar.** " Karvanı kısılmış yola bənərsən..." Aşıq yaradıcılığının təşəkkülü və genetik qaynaqları haqqında. Azərbaycan : jurnal. - № 9. - 2007. - S.142-147
32. **Namazov Qara.** Azərbaycan aşiq sənəti. Bakı, Yazıçı, 1984
33. **Özgökmen Murat.** "Türk İslâm Edebyatında İlâhiler, Nefesler ve Devriyeler" T.C. Selçuk Ünversitesi Sosial Bilimler Enstitüsü İslâm Tarih ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslâm Edebyatı Bilim Dalı, KONYA – 2001, (Yüksek Lisans Tezi)
34. **Paşayev Sədnik.** Azərbaycan folkloru və aşiq yaradıcılığı. Bakı, ADU nəşriyyatı, 1989
35. **Paşayev Sədnik.** Nizami və xalq əfsanələri. Bakı, Gənclik, 1983
36. **Paşayev Sədnik.** XIX əsr Azərbaycan aşiq yaradıcılığı. (Dərs vəsaiti), Bakı, 1990
37. **Şair Əli.** Cəsədnamə (Vücutnamə). Azərbaycan folkloru antologiyası. XIX kitab. (Zəngəzur folkloru), II cild. (Toplayanı və ön sözün müəllifi: Rəşid Təhməzoğlu). Bakı, 2009, s. 350-351
38. **Uludağ Süleyman.** Devir. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt 9, İstanbul: 1994, s. 231-232

39. **Uzun Mustafa.** Devriyyə. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt 9, İstanbul: 1994, s. 251-253
40. **Vəkilov Qiyas.** XIX əsr aşiq lirikası. Bakı, Maarif, 1993
41. **Vəliyev Vaqif.** Azərbaycan folkloru. (Ali məktəblərin filologiya fakültəsi tələbələri üçün dərslik). Bakı : Maarif, 1985
42. **Vəliyev Vaqif.** Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. S.M. Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universiteti
43. **Vücutnamə.** Ədəbiyyatşünaslıq-Ensiklopedik lüğət. Bakı, Azərbaycan Ensiklopediyası, 1998, s. 43
44. **Vücutnamə.** Mədətin “dastanı”. AMEA Folklor İnstitutunun elmi işçisi Maşallah Xudubəylinin şəxsi arxivindən. (əlyazması hüququnda)
45. **Vücutnamə. Saqınamə. Tövbənamə. İbrətnamə:** Ensiklopedik məlumat kitabı. (Toplayıb tərtib ed.: R. İmaməliyev, V. İmaməliyeva, T.İmaməliyeva-Babanlı). Bakı : Boz oğuz : Zaman, 1997
46. **Vücutnamələr.** “Dədə Qorqud” jurnalı, (Toplayan: Sahibə Paşayeva), 2008/ IV, s. 164-167